

УДК 355.351

І. Ф. Ролін, І. Є. Морозов

АНАЛІЗ СИСТЕМИ ТИЛОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК МВС УКРАЇНИ

На основі структурного і функціонального аналізу існуючої системи тилового забезпечення внутрішніх військ одержано висновки щодо її достатності в умовах оперативного застосування внутрішніх військ.

Постановка проблеми. Провідні вчені у сфері безпеки і оборони України розробили певну теоретичну базу, завдяки якій можливо окреслити коло проблемних питань, вирішення яких сприяло б розумінню перспектив внутрішніх військ (ВВ) МВС України (стосовно їх потрібної будови і ролі серед інших силових структур держави, матеріально-технічного оснащення, системи комплектування, бойової підготовки тощо), сподіваючись при цьому на виникнення потреби з боку органів державної влади у виважених пропозиціях щодо реформування ВВ, організації підготовки та застосування їх за призначенням.

Огляд наукових праць з проблем службово-бойового застосування угруповань ВВ у взаємодії з іншими суб'єктами Сектора безпеки і оборони України [1 – 10 та ін.] свідчить про певні надбання у розвитку поглядів на форми і способи спеціальних дій оперативного масштабу, які можна вважати базовими у теорії і практиці внутрішніх військ. Водночас значно гірше вирішується питання щодо обґрунтування систем всебічного забезпечення функціонування суб'єктів об'єднаного угруповання, зокрема системи тилового забезпечення.

Систему тилового забезпечення внутрішніх військ та їх дій необхідно чітко позначити, виокремити її внутрішні зв'язки, зв'язки з подібними системами інших силових структур, а також ЗС України. Це елементарна вимога організації, але вона важлива ще й тому, що для економіки України є надмірним тягарем утримання всередині суб'єктів Сектора безпеки і оборони окремих систем, подібних до військового і здебільшого оперативного тилу Збройних Сил України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх публікацій про тилowe і технічне забезпечення військових формувань України найбільш вагомю працею методологічного плану можна вважати [11], у якій висвітлено недоліки у системі матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил України і напрями щодо усунення цих недоліків. Утім зазначена система орієнтована на завдання Збройних Сил з відбиття агресії і не

враховує можливостей її застосування в інтересах інших суб'єктів безпеки і оборони.

Мета статті – отримати якісну оцінку достатності існуючої системи тилового забезпечення внутрішніх військ в умовах їх оперативного застосування у разі надзвичайних подій різного походження.

Виклад основного матеріалу. Вибір доцільного підходу до механізму опису системи і, зокрема, мови опису – змістовної чи формальної – залежить, насамперед, від походження системи та її призначення. Формальними (математичними) моделями можливо подавати різного роду природні та технічні системи. Піддавати формалізації цілісні утворення соціального порядку, до яких, очевидно, треба віднести систему тилового забезпечення, не доцільно, оскільки такі моделі не дають достатнього уявлення про систему [12]. Тому для аналізу системи тилового забезпечення (ТлЗ) внутрішніх військ більш прийнятним буде змістовний опис.

Під час викладу матеріалу будемо виходити з посилки, що ТлЗ (поряд з технічним) є видом матеріально-технічного забезпечення військ та їх дій.

Система ТлЗ ВВ, під якою будемо розуміти сукупність взаємопов'язаних сил і засобів тилу з їх органами управління та визначену організацію виконання заходів ТлЗ військ, об'єктивно існує як комплекс військово-господарчих структур з певними економічними відносинами та функціонуючими матеріально-фінансовими ресурсами і є сполучною ланкою між військовими формуваннями ВВ та органами постачання матеріальних ресурсів (див. рис. 1).

Отже, наведена система призначена для виконання певних заходів, які мають забезпечити внутрішнім військам *достатні у тиловому відношенні умови* для їх повсякденної та службово-бойової діяльності.

Щоб визначити достатність зазначеної системи, треба провести аналіз її компонентів, вважаючи такими (див. рис. 1) структуру тилу, його сили, засоби, органи управління; завдання

Рис. 1. Принципова схема функціонування системи тилового забезпечення внутрішніх військ

та організацію виконання заходів ТлЗ у звичайних умовах, а також в умовах, що пов'язуватимуться з надзвичайними подіями різного походження.

Під *силами та засобами тилу* ВВ будемо розуміти підрозділи та установи тилу із запасами матеріальних засобів, що призначені для ТлЗ повсякденної і службово-бойової діяльності військ у різних умовах мирного і воєнного часу.

Якщо вважати Головне управління внутрішніх військ (далі – ГУВВ) та управління ТрК оперативним рівнем управління, а управління з'єднань і частин – військовим, то зазначені сили і засоби тилу за *масштабом* відповідно поділяються на *оперативний* та *військовий*, а за *належністю* – на тил ГУВВ, тил управлінь ТрК, а також бригадний, полковий та батальйонний тил (див. рис. 2).

Технічне та тилове забезпечення функціонально підпорядковані єдиному органу управління у складі ГУВВ – логістиці, який перебуває під єдиним керівництвом заступника начальника ГУВВ – командувача внутрішніх військ з матеріально-технічного забезпечення – начальника логістики.

На орган управління логістики покладаються такі завдання: обґрунтування напрямків розвитку всіх видів технічного та тилового забезпечення у звичайних умовах та в умовах введення правових режимів надзвичайного та воєнного станів; визначення й обґрунтування потреби в озброєнні, військовій техніці, інших матеріальних засобах та військово-технічному майні, комунікаціях, послугах, фондах та майні, необхідних для виконання службово-бойових завдань; участь у стратегічному плануванні застосування всіх силових структур з питань тилового та

технічного забезпечення; планування та безпосереднє забезпечення внутрішніх військ в умовах мирного часу та в умовах введення правових режимів надзвичайного та воєнного станів; організація накопичення озброєння, військової техніки, інших матеріальних засобів у непорушному запасі; координація роботи, спрямованої на нормалізацію санітарно-епідемічного стану з'єднань та військових частин, збереження і зміцнення здоров'я особового складу ВВ, а також запобігання у військовослужбовців захворюванням і травмам під час виконання ними службово-бойових завдань.

Аналізуючи оперативний тил ВВ, будемо виходити з посилки, що він має забезпечувати у тиловому відношенні не власний орган управління, а всі війська або угруповання оперативного масштабу. До складу ВВ входять військові частини й установи, які за функціональним призначенням є такими органами забезпечення:

1) склад пального ВВ (в/ч 2274, м. Запоріжжя);

2) деякі структурні підрозділи центральної бази забезпечення ГУВВ (в/ч 3078, м. Київ), зокрема Центральний об'єднаний склад (далі – ЦОС), який включає продовольчий, речовий та медичний склади та цех з ремонту автобронетанкової техніки, до якого входить польова авторемонтна майстерня (ПАРМ-1М), що може використовуватися для ремонту техніки тилу;

3) окрема база зберігання зброї та боєприпасів (в/ч 2276, м. Охтирка), яка виконує завдання технічного забезпечення, що як елемент системи ТлЗ не розглядатиметься.

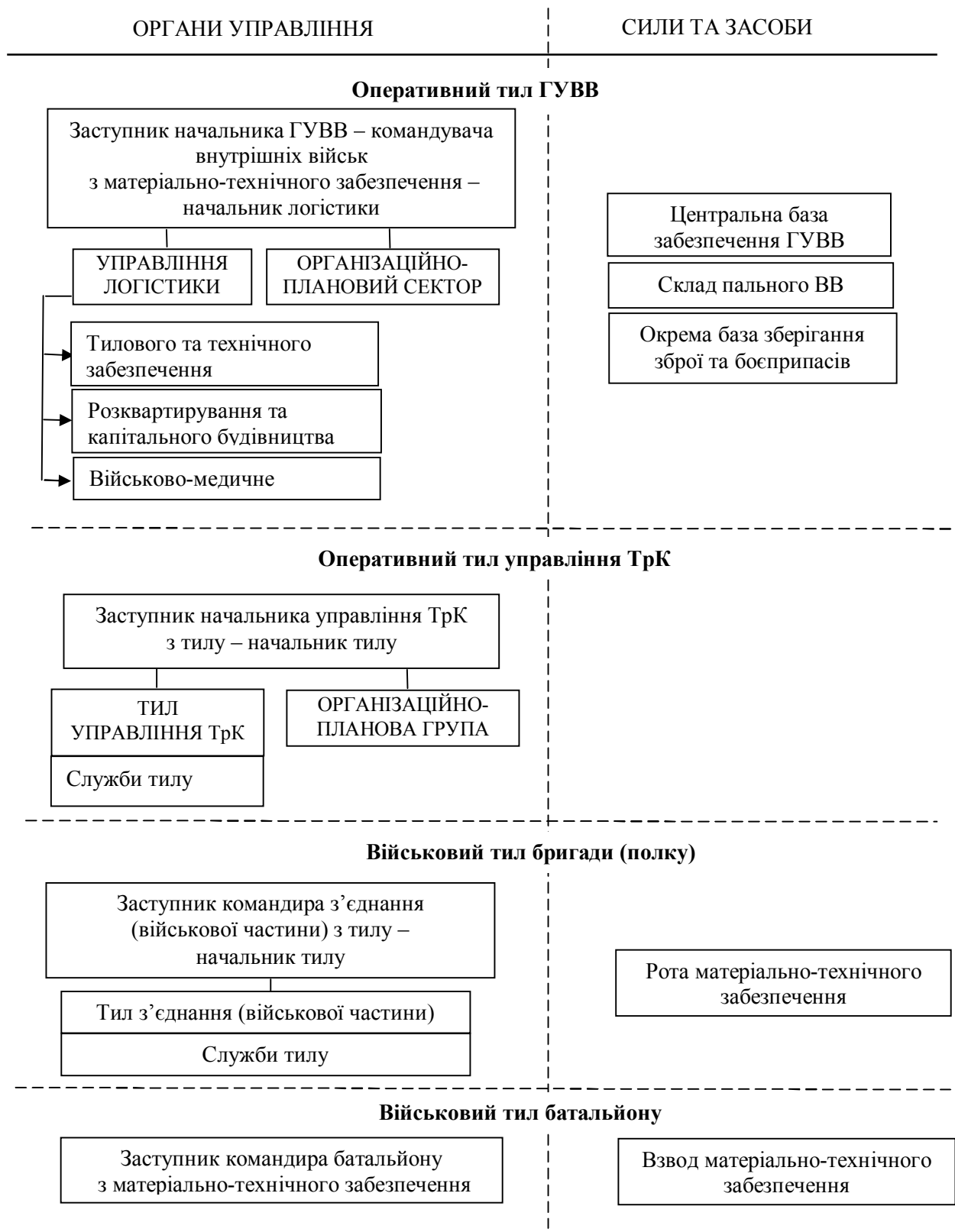

Рис. 2. Структура тилу внутрішніх військ

Зазначені військові частини є центрального підпорядкування і, відповідно, належать до сил та засобів оперативного тилу ГУВВ. Ці сили та засоби представлені стаціонарними складами з обмеженими можливостями з утримання

оперативних запасів і майже не мають власного мобільного складника (автомобільних частин і підрозділів), тому вони не здатні постачати матеріальні засоби безпосередньо у війська.

Управління ТрК не має власних сил та засобів

оперативного тилу, натомість має орган Аналіз можливостей виконання типових завдань ТЛЗ дій військ в операціях подано у табл. 1. управління – тил, який очолює заступник

Т а б л и ц я 1

Аналіз можливостей виконання завдань тилового забезпечення угруповання внутрішніх військ оперативним тилом

Завдання оперативного тилу	Наявні сили та засоби	Можливості виконання завдання	Здатність виконання завдання
Утримання оперативних запасів матеріальних засобів і безперервне постачання їх у межах встановлених для військ норм	Складська база: ЦОС в/ч 3078 склад пального в/ч 2274	Оперативні запаси не утримуються, основний спосіб поставок у війська – самовивезення	Обмежено здатний
Підготовка, експлуатація, технічне прикриття та відновлення транспортних комунікацій і забезпечення виконання на них усіх видів транспортних перевезень	Власні сили та засоби не передбачені	Не має	Не здатний
Евакуація з військ та ремонт техніки служб тилу	ПАРМ-М у складі цеху з ремонту автобронетехніки в/ч 3078	Поточний ремонт до 7 автомобілів, або до 14 двовісних причепів, або до 21 одновісного прицепа	Обмежено здатний (ремонт техніки тилу для ПАРМ не є характерним)
Евакуація поранених і хворих, надання кваліфікованої та спеціалізованої медичної допомоги, лікування та підготовка для подальшої евакуації	Власні сили та засоби не передбачені	Не має	Не здатний
Проведення санітарно-гігієнічних, протиепідемічних, протиізоотичних заходів	Власні сили та засоби не передбачені	За умови укладання угод зі сторонньою організацією	Обмежено здатний
Торговельно-побутове забезпечення військ	Власні сили та засоби не передбачені	За умови укладання угод зі сторонньою організацією	Обмежено здатний
Квартирно-експлуатаційне забезпечення військ	Власні сили та засоби не передбачені	За умови укладання угод зі сторонньою організацією	Обмежено здатний
Організація оперативно-тилової та спеціальної підготовки органів управління тилу та військ	Логістика ГУВВ Тил УТрК	Проведення занять у системі оперативної та бойової підготовки	Здатний
Організація захисту, охорони, оборони та маскуванню об'єктів тилу	Власні сили та засоби не передбачені	Не має	Не здатний
Управління тилом та підтримання безперебійного зв'язку	Власні сили та засоби зв'язку відсутні	У загальній системі управління	Обмежено здатний

Примітка. Оперативний тил вважається обмежено здатним, якщо завдання може бути виконано лише за умов придання йому сил та засобів або укладання угод зі сторонніми організаціями.

начальника управління ТрК з тилу – начальник тилу. Йому підпорядковані організаційно-планова група і служби: продовольча, пально-мастильних матеріалів, речова, квартирно-експлуатаційна, медична та ветеринарна.

Отже, головне призначення оперативного тилу ВВ – виконання управлінських функцій.

Військовий тил з'єднань та військових частин (див. рис. 1) очолює заступник відповідного командира з тилу – начальник тилу. Йому

підпорядковані служби: продовольча, пально-мастильних матеріалів, речова, квартирно-експлуатаційна та медична.

Завданнями сил та засобів військового тилу традиційно вважаються такі: безпосереднє забезпечення підрозділів паливом, продовольством, речовим майном, технікою тилу та іншими матеріальними засобами; утримання запасів цих засобів; заправлення бойової та іншої техніки паливом; забезпечення особового складу гарячою їжею і хлібом; банно-пральне обслуговування; підвезення матеріальних засобів (зокрема й води), евакуація несправних і не потрібних для службово-бойової діяльності техніки тилу і майна; проведення заходів ветеринарно-санітарного нагляду. Військовий тил, крім того, вирішує завдання технічного забезпечення частин і підрозділів по службах тилу, яке водночас є видом технічного забезпечення військ. У воєнний час, крім зазначених завдань, на військовий тил покладаються поховання полеглих у бою та померлих воїнів, а також забезпечення продовольством військовополонених до передачі їх за призначенням.

Сили та засоби військового тилу ВВ

включають стаціонарні (нерухомі) і мобільні (рухомі) підрозділи та об'єкти із запасами матеріальних засобів, які є структурними підрозділами *рот або взводів матеріально-технічного забезпечення* (створення у результаті скорочень забезпечувальних підрозділів *рот бойового та матеріально-технічного забезпечення* будемо вважати тимчасовим непорозумінням, адже заходи бойового забезпечення докорінно відрізняються від заходів матеріально-технічного забезпечення, що унеможлиблює ефективне виконання завдань такими ротами).

До стаціонарних підрозділів (об'єктів) ТлЗ відносять: склади, стаціонарні заправні пункти, їдальні, медичні пункти, комбінати побутового обслуговування, речові ремонтні майстерні, хлібопекарні, лазне-пральні комбінати, котельні тощо, які призначені для забезпечення повсякденної і службово-бойової діяльності у звичайних умовах.

До мобільних підрозділів (об'єктів) ТлЗ належать: польові склади, їдальні, медичні пункти, хлібозаводи, лазні (табл. 2).

Залежно від характеру виконуваних завдань, наявності сил та засобів тилу можуть

Т а б л и ц я 2

Призначення, склад та можливості мобільного складника військового тилу внутрішніх військ

Назва об'єкта	Призначення	Склад та оснащення	Можливості
Польовий склад пально-мастильних матеріалів (ПММ) (заправний пункт є елементом складу)	Зберігання, транспортування ПММ та спецрідин, заправлення ними техніки	Технічні засоби транспортування, зберігання та видачі ПММ (АПЗ-4-131, АПЗ-7-4310, ПЗА-7,5-5334, АЦ-8-5334, засоби перекачування, гумотканинні резервуари, бочки тощо)	Транспортування й утримання запасів ПММ – до однієї заправки; заправлення техніки паливом – до 30 од./год
Склад озброєння і військово-технічного майна	Зберігання та видача озброєння, боєприпасів, спеціальних засобів, інженерного, автотехнічного майна, а також РХБ захисту і зв'язку	Вантажні автомобілі, автопричепи (за умови їх виділення), намети, стелажі, брезенти тощо	Штатної техніки немає, розгортається на ґрунті
Польовий речовий склад	Організація прального обслуговування через місцеві побутові комбінати різних форм власності, забезпечення особового складу речовим майном, натільною та постільною білизною, миючими засобами; утримання наметів для розміщення особового складу в польових умовах, натільної та постільної білизни, миючих засобів, підмінного фонду одягу та взуття	Вантажні автомобілі, автопричепи (за умови їх виділення), намети, піддони, стелажі, брезенти тощо	Штатної техніки немає, розгортається на ґрунті

З а к і н ч е н н я т а б л . 2

Назва об'єкта	Призначення	Склад та оснащення	Можливості
Польова їдальня (елементом польової їдальні є продовольчий склад)	Транспортування й утримання продовольства та води, приготування гарячої їжі та харчування особового складу у різних умовах обстановки, забезпечення військ питною водою, кип'ятком, хлібом	Технічні засоби приготування їжі у польових умовах: ПАК-200М, КП-130 (125), ПП-40, КО-2-75 та ін.; засоби зберігання та транспортування води: АЦПТ-5, ЦВ-1,2, ЦВ-4 та ін.; засоби зберігання та доставки їжі: авторефрижератори, термоси тощо	Розгортання на місцевості до 3-х польових продовольчих пунктів з кількістю тих, хто харчується, до 130 (200) осіб; транспортування й утримання нешвидкопсувного продовольства (у транспорті) до 1 000 дободач, а також мінімальної добової потреби у питній воді на 500 осіб
Польовий медичний пункт	Надання невідкладної, першої медичної, долікарської та першої лікарської допомоги, а також для здійснення протиепідемічного та санітарно-гігієнічного нагляду за розташуванням, харчуванням, водопостачанням, банно-пральним обслуговуванням особового складу	Санітарний автомобіль, медичні укладки із запасами медикаментів, намет, польові ліжка	Надання першої лікарської допомоги – до 20 осіб за добу; евакуація хворих та поранених до лікарень (шпиталів) на відстань до 80 км – до 30 осіб за добу
Польова лазня	Миття особового складу у польових умовах, дезінфекції, дезінсекції обмундирування та білизни	Дезінфекційно-душова установка ДДА-66 (ДДА-2), змонтована на шасі автомобіля ГАЗ-66 (ЗІЛ-131)	Гігієнічне миття людей без оброблення обмундирування складає: улітку – 56 осіб/год, узимку – 32 особи/год

розгортатися також й інші об'єкти. На мобільні об'єкти покладаються завдання ТлЗ військових оперативних резервів.

Як бачимо з табл. 2, склад та оснащення мобільних об'єктів тилу орієнтовані на виконання завдань ТлЗ військових оперативних резервів. Натомість майже вся технічна база мобільного складника військового тилу випуску 70–80-х років минулого століття, яка, напевно, фізично і морально застаріла, орієнтована на дії військ загальновійськового характеру, коли безпосереднім постачальним органом є тил батальйону. Утім практика залучення сил охорони правопорядку навіть у суверенній Україні свідчить про можливість розвитку подій за надзвичайних обставин, коли підрозділ виконуватиме завдання у відриві від ядра військової частини (з'єднання), покладаючись на власну польову матеріально-технічну базу. Так було, наприклад, у 1992 та 1994 роках, коли підрозділи полків Національної гвардії України розміщувалися вздовж Державного кордону з Молдовою протяжністю 250 км. За тих умов ядро полку розміщувалося у м. Котовськ, управління батальйонів – у селищах міського типу, а роти – у невеликих селах, часто у польових умовах. *Основною тактичною одиницею, що виставляла*

військові наряди, була рота. Безпосереднє тилове забезпечення дій військових нарядів покладалося на командира роти. Важливо також зазначити, що ті військові частини були повністю забезпечені польовими технічними засобами тилу, які було щойно знято з довгочасного зберігання, особовий склад був навчений діяти у польових умовах, оскільки офіцери тих частин мали добру школу польової виучки, отриману у радянський період, коли на те була спрямована майже вся бойова підготовка. Як свідчать учасники подій того часу, умови були не бойові – диверсій і стрілянини не було, натомість мали місце складності організаційного та технічного характеру з питань ТлЗ, головна з яких – відсутність *засобів польового життєзабезпечення нечисленних груп* (малогабаритних засобів приготування їжі, компактних наметів, пристроїв для обігрівання, спальників тощо).

Тому є вагомими підстави вважати, що матеріально-технічна оснащеність мобільного складника військового тилу ВВ може бути недостатньою в умовах обстановки, які виходитимуть за рамки звичайної.

Наступним системоутворюючим компонентом ТлЗ (див. рис. 1) є *організація заходів тилового забезпечення*. Попередній аналіз базувався на

припущенні, що перелік завдань ТлЗ мало різнитися для звичайних умов та для умов, що пов'язуватимуться з надзвичайними подіями різного походження (техногенного, природного,

Головною проблемою ТлЗ повсякденної діяльності ВВ протягом усіх років незалежності України залишається надзвичайно низький рівень фінансування (табл. 3).

Т а б л и ц я 3

*Рівень фінансування життєво необхідних потреб
тилового забезпечення внутрішніх військ*

Вид потреби	Рівень фінансування, % від потреби		
	2007 р.	2008 р.	2009 р.
На забезпечення ПММ	5,40	4,05	5,10
На продовольче забезпечення	58,70	73,00	58,90
На речове забезпечення	42,70	44,50	11,60
На медичне забезпечення	25,60	30,40	11,51

соціально-політичного та воєнного). Власне це підтверджується й практичною діяльністю органів тилу. Утім *організація заходів*, що забезпечуватимуть виконання цих завдань, очевидно, матиме для звичайних умов і для кожного виду подій різний зміст, обумовлений специфікою зовнішнього впливу на систему ТлЗ. Наразі у ВВ немає сучасної й апробованої нормативної бази, методичної літератури, яка б сприяла розумінню способів, прийомів, оперативно-тилових нормативів щодо дій органів тилу в умовах оперативного застосування.

Водночас організація заходів ТлЗ ВВ у звичайних умовах широко регламентована керівними документами [13] і подібна до їх організації у Сухопутних військах ЗС, проте має певні особливості, що зумовлені такими факторами.

По-перше, з'єднання та військові частини ВВ дислокуються побатальйонно і навіть поротно на певних відстанях від ядра – органу управління, який юридично є суб'єктом господарчої діяльності для підпорядкованих підрозділів.

По-друге, на тил ВВ покладаються завдання, спрямовані не тільки на створення належних умов бойової підготовки військ у тиловому відношенні, але й, насамперед, на забезпечення планових службово-бойових завдань різного характеру, які здебільшого виконуються поза межами пунктів постійної дислокації способом відрядження військових нарядів або варт.

Зазначені фактори створюють додаткове навантаження на всі види ТлЗ, що пов'язано зі значною децентралізацією їх організації. Насамперед, це стосується основного виду ТлЗ – матеріального, організація якого повністю покладається на органи управління тилом, а реалізація заходів у більшості випадків – на командирів підрозділів і старшин окремо дислокованих підрозділів.

Такий стан фінансування змушує командирів і керівників тилу всіх рівнів управління спрямовувати головні зусилля на пошук альтернативних джерел фінансування, жорстку економію коштів та забезпечення життєво необхідних потреб: харчування та миття особового складу строкової служби, сплату комунальних послуг за користування військовими містечками, забезпечення речовим майном випускників навчальних закладів та молодого поповнення.

Аутсорсинг, під яким розуміється передача завдань з організації харчування і побутового обслуговування особового складу, утримання інфраструктури, охорони військових містечок (об'єктів) підприємствам промислового комплексу держави та структурам малого і середнього бізнесу, з рівнем фінансування внутрішніх військ, який наразі існує, очевидно, є не можливим.

Обслуговування значної кількості військових містечок, щоденне матеріально-технічне забезпечення великої кількості варт та військових нарядів в умовах хронічного недофінансування, коли тилові підрозділи й управлінські посади значно скорочені, змушує командирів залучати сили та засоби основних підрозділів до господарчої діяльності, а офіцерів управління – направляти у складі контролюючих груп у підпорядковані підрозділи так часто, що ці групи працюють у підрозділах кілька місяців на рік, періодично поновлюючи склад.

Отже, ТлЗ службово-бойової діяльності з'єднань та частин ВВ у звичайних умовах має характер повсякденної рутинної роботи, і хоча значною мірою відволікає сили та засоби від підготовки їх до дій у складних умовах обстановки, для спеціалістів тилу є звичною і достатньо регламентованою керівними документами.

Висновки

1. Існуюча система тилового забезпечення внутрішніх військ значною мірою децентралізована, прив'язана до місцевих підприємств-постачальників матеріальних ресурсів та послуг, орієнтована на забезпечення службово-бойової діяльності у звичайних умовах, пошук альтернативних джерел фінансування, жорстке заощадження коштів та забезпечення життєво необхідних потреб.

2. Головне призначення оперативного тилу ВВ – виконання управлінських функцій. Його сили та засоби представлені стаціонарними складами з обмеженими можливостями з утримання оперативних запасів і майже не мають власного мобільного складника, тому не призначені для постачання матеріальних засобів безпосередньо у війська. Виконувати інші завдання тилового забезпечення угруповання оперативного масштабу оперативний тил спроможний за умови придання певних сил та засобів або укладання угод зі сторонніми організаціями.

3. Основу тилу ВВ складає його військовий тил, призначений для виконання завдань тилового забезпечення не тільки у стаціонарних, але й у польових умовах. Утім його мобільний складник фізично й морально застарів і потребує модернізації у напрямку адаптації до умов, що пов'язуватимуться з надзвичайними подіями різного походження (техногенного, природного, соціально-політичного та воєнного).

4. Обмеженість фінансування протягом майже всього періоду незалежності України змушує командування ВВ обмежувати підготовку органів тилу до забезпечення спеціальних дій у відриві від пунктів постійної дислокації із застосуванням польових технічних засобів тилу.

5. Особливості організації тилового забезпечення спеціальних дій залежатимуть від специфіки тилової обстановки, яка виникатиме під впливом надзвичайних подій різного походження (техногенного, природного, соціально-політичного чи воєнного). Відповідно способи, прийоми, оперативно-тилові нормативи щодо ефективного застосування сил та засобів тилу для кожного виду подій мають бути регламентовані апробованою нормативною базою, методичною літературою, якої у внутрішніх військ наразі бракує.

Список використаних джерел

1. Довбня В. В. Місце і роль внутрішніх військ МВС України при введенні особливих

правових режимів / В. В. Довбня // Честь і закон. – 2006. – № 2. – С. 4–8.

2. Кириченко І. О. Методологічні основи теорії оперативного застосування внутрішніх військ / І. О. Кириченко, С. Т. Полторак // Честь і закон. – 2004. – № 3. – С. 3–8.

3. Кривенко О. В. Адміністративно-правове регулювання завдань внутрішніх військ МВС України та їх місце у секторі безпеки і оборони держави / О. В. Кривенко // Честь і закон. – 2010. – № 2. – С. 4–11.

4. Сутюшев Т. А. Принципи стратегії внутрішньої безпеки держави та оперативно-тактичні концепції застосування сил і засобів у внутрішньому збройному конфлікті / Т. А. Сутюшев // Честь і закон. – 2008. – № 2. – С. 3–6.

5. Шмаков О. М. Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань / О. М. Шмаков. – 5-те вид. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2009. – 517 с.

6. Шмаков О. М. Напрямки розвитку внутрішніх військ МВС України / О. М. Шмаков, О. В. Лавніченко // Честь і закон. – 2006. – № 3. – С. 3–10.

7. Шмаков О. М. Призначення і статус новостворюваної структури на базі внутрішніх військ МВС України / О. М. Шмаков // Честь і закон. – 2008. – № 1. – С. 3–11.

8. Шмаков О. М. Методологічні підходи до розроблення основ підготовки і застосування внутрішніх військ МВС України (Оперативне застосування внутрішніх військ) / О. М. Шмаков // Честь і закон. – 2010. – № 1. – С. 4–7.

9. Шмаков О. М. Роль внутрішніх військ у збройному конфлікті / О. М. Шмаков, Г. М. Мірошніченко // Честь і закон. – 2010. – № 1. – С. 17–20.

10. Шмаков О. М. Критерій складності оперативної обстановки у сфері забезпечення громадської безпеки для оперативної ланки сил охорони правопорядку / О. М. Шмаков // Честь і закон. – 2007. – № 4. – С. 4–8.

11. Романченко І. С. Погляди на розвиток системи матеріально-технічного забезпечення Збройних Сил України / І. С. Романченко, В. О. Шуєнкін // Наука і оборона. – 2007. – № 4. – С. 22–27.

12. Бажин І. І. Исследование систем управления / И. И. Бажин. – Х. : Консум, 2004. – С. 86–90.

13. Про введення в дію Положення про військове господарство внутрішніх військ МВС України : наказ командувача ВВ МВС України № 72 від 20.05.1992 р.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2011 р.